

Олексій ПОЛТОРАКОВ
«Повернення холодної війни»
як повернення в холодну війну?

Black, J. Laurence (Larry), and Michael Johns, eds.; assisted by Alanda D. Theriault.

The Return of the Cold War: Ukraine, The West and Russia.

Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2016.

Олексій Полтораков – кандидат політичних наук,
докторант кафедри соціальних структур та соціальних відносин
факультету соціології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Концепт «холодної війни» вже відносно давно переріс свої внутрішні історико-ідеологічні формати (передусім прив'язку до періоду 1940–80-х рр.) та поступово перетворився на своєрідну методологічну рамку-схему, що лежить в основі багатьох профільних історико-політологічних підходів до оперативного аналізу та стратегічного осмислення реалій міжнародного буття останнього півстоліття.

Зокрема, ще 1992 р. знаний американський історик-міжнародник У. Лафєбр у своїй роботі «Кінець якій холодній війні?» аргументував, що холодних війн було кілька: перша – після закінчення Першої світової війни, друга – після закінчення Другої світової війни і третя на той час – після розпаду Радянського Союзу. Втім, подальший розвиток подій надовго вивів цю тематику поза межі «мейнстріму» міжнародно-політичних і суміжних досліджень. (Визначали тенденцію відповідно такі концепти, як «кінець історії» Ф. Фукуями, з одного боку, та «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона, з другого.)

Низка «кольорових революцій» 2000–10-х рр., що прокотилася пострадянським простором, спричинила відповідну негативну реакцію Росії. Вона була поступово артикульована у своєрідну «геостратегію реваншу» (за поразку в холодній війні). Основні ідеї цієї «геостратегії реваншу» озвучив В. Путін на Мюнхенській безпековій конференції (2007 р.), інструменти було теоретично окреслено у т. зв. «доктрині Герасимова» та поступово практично випробувано – спочатку проти Грузії (2008 р.), а потім – і проти України (2014 р.). Відтоді оновлена парадигма нової холодної війни знов поступово закріплюється як «мейнстрім» міжнародно-політичної думки.

Однією з відповідей на подібний запит можна вважати й колективну працю «Повернення холодної війни: Україна, Захід та Росія», присвячену аналізу саме в термінах та категоріях холодної війни непрості специфіки двосторонніх та багатосторонніх відносин, заданих (але не обмежених) своєрідним «трикутником» Україна–Захід–Росія.

План-структура колективної праці вбачається доволі простою та логічною, а отже, чіткою та зрозумілою: перша частина присвячена міжнародній проблематиці, друга – воєнній, третя – економіко-соціальної, четверта – нарративно-сприйняттєвій, п'ята (до якої, хоча й дещо умовно, можна віднести також хронологічний та індекс-тематичний блоки) – загальної аналітичній специфіці.

Складові кожного блоку відповідно претендують на те, аби (ре)презентувати ключові фокуси, якими виступають саме західний, український та російський. Окремі місця виглядають дещо переобтяженими фактологічно-описовим матеріалом. Однак, зважаючи на цільову аудиторію книжки, якою є переважно західне (передусім, напевно, канадське) експертно-наукове співтовариство, подібне є насамперед вступом до відповідного науково-аналітичного дискурсу базового емпіричного матеріалу, якого зазвичай не вистачає «зовнішнім» дослідженням непрості східноєвропейської проблематики.

Перший блок розглядає ситуацію в її міжнародно-історичній динаміці. Він є цікавим і показовим прикладом передусім того, як парадигмальне (у термінах Т. Куна) мислення в термінах холодної війни позначається не тільки на сприйнятті ситуації (переважно дихотомічно – свій/чужий, друг/ворог і т. п.), але й на всій системі стратегічних оцінок і державних рішень. Тобто важливим є таке визначення ситуації, яке містить не лише власне, «внутрішнє» визначення та оцінку ситуації, але врахування та прораховування «зовнішніх» визначень та оцінок ситуації іншими учасниками.

Завдання, поставлені в колективній монографії, були для дослідників вельми нелегкими, враховуючи стоси спрощених «аналізів» та політично чи навіть ідеологічно упереджених оцінок, властивих для дедалі більш непростого періоду найновітнішої історії. Проте автори монографії завдяки володінню методикою політико-історичного дослідження, належному знанню фактичного матеріалу, умінню знайти, вичленили, систематизувати головне, крок за кроком досліджуючи багатогранну теоретичну і практичну складові безпеки, відсікаючи все штучне, суб'єктивне й відверто заангажоване, зуміли дати загалом об'єктивну картину «повернення холодної війни» як геостратегічного контексту відносин Росії з Україною та Заходом.

Домінування в авторському колективі канадських авторів дозволило поглянути на заявлену проблематику дещо відсторонено, що надало аналітичним оцінкам ситуації більшої чіткості та врівноваженості. Утім, як вбачається, авторському колективу в чомусь не вистачило залучення суто українських профільних авторів (на тлі присутності кількох авторів з Росії), хоча від цього колективна праця виграла би ще більше.

Глава “*Assisted Suicide*” / «Самогубство зі сприянням» (С. Плеханов) присвячена передусім аналізу того, як непросте становлення та розвиток сучасного суверенітету України критично сприймала і тлумачила московська державна еліта, яка лише приховувала свої великодержавні амбіції та геостратегічні наміри відродження імперськості. І саме український чинник вбачався ключовим Кремлю, який просто не зміг не скористатися сприятливим для нього ускладненням внутрішньополітичної ситуації в Україні на початку 2014 р.

Відповідно невиправдано ідеалістичним виявився український підхід до забезпечення власної зовнішньої безпеки, який переважно базувався на договірно-правовій базі, кістяк якої становили, з одного боку, т. зв. «Будапештський меморандум» (1994 р.) та українсько-російський «Великий договір» (1997 р.), із другого.

Глава “*Caught between Russia and NATO*” / «Заплутавшись між НАТО та Росією» (М. Джонс) логічно доповнює та чимось продовжує сюжетну лінію, задану попередньою главою. Вона відповідно розглядає специфіку сприйняття і тлумачення проблеми європейською стороною, яка в своїх підходах виходила з «післявоєнної» (в термінах холодної війни) логіки, де «жорстка» геополітична конфронтаційність (у термінах «гри із нульовою сумою») відходить у минуле на користь пошуку оптимальних балансів сил та інтересів в ім'я взаємовигідних компромісів. Далася взнаки і непроста внутрішня ситуація в самому Європейському Союзі, який ще остаточно не оговтався від безпрецедентної гео економічної кризи.

Усі ці чинники спричинили відповідно загальмоване сприйняття кризи 2014 р. європейською стороною, для якої і Україна, і Росія були принциповими, причому окремими (!) східноєвропейськими партнерами, динаміка відносин із котрими чітко демонструвала позитиви. Відповідно виникнення та швидкий розвиток українсько-російського конфлікту був сприйнятий Євросоюзом спочатку в термінах малозрозумілої локальної «кризи», а це призвело до неготовності в реагуванні на його ескалацію (в ЕС домінували пошуки підходів до «м'яких» компромісних варіантів його врегулювання в соціально-гуманітарних термінах) та перекинення на суміжний регіон Донбасу.

Глава “*Buelorussia in the New Cold War*” / «Білорусь у новій «холодній війні»» (М. Бротт) також є логічним елементом відповідного парадигмального мислення, присвяченим ролі та місцю держави, яка є більше ніж «просто» сусідом сторін конфлікту, але також важливим геостратегічним партнером їх обох. Відповідне її розташування, а також пов'язані з цим виклики й ризики логічно призвели до реалізації Мінськом стратегії надання посередницьких послуг та максимального дистанціювання від обох сторін жорсткого протистояння.

Глава “*The crisis in Ukraine and the Ukrainian Diaspora*” / «Криза в Україні та українська діаспора» (С. Ціпко) присвячена доволі специфічній та через це малодослідженій темі, що зовні дещо випадає із загальної канви розділу. Вона аналізує, з одного боку, сприйняття українською діаспорою динаміки

внутрішньополітичної ситуації в Україні, а з другого – її репрезентацію у країнах перебування. У певному розумінні саме чинник діяспори став глибиною першопричиною того, що Україна останніми роками почала розвивати «культурну дипломатію» як специфічний вектор своєї зовнішньої політики, що має потенціал перетворитися на повноцінну «м'яку силу».

Другий блок розглядає ситуацію в її воєнно-політичній специфіці, передусім трансформації ролі та місця збройних сил як ключової складової «жорсткої сили» в принципово нових умовах міжнародної конфліктності.

Глава *“Brothers disunited”* / «Роз'єднані брати» (В. МакДермот) присвячена аналізу «зовнішньої» (доктринально-стратегічної) складової динаміки розвитку збройних сил обох країн у контексті перспектив їхньої адаптації до реалій «гібридної війни», ініційованої російською анексією Криму.

Глава *“Explaining the Ukrainian Army's defeat in Donbass in 2014”* / «Пояснюючи поразку української армії на Донбасі в 2014 р.» (П. Робінсон) розглядає проблему в її концентрованому в просторі й часі вимірі, артикулюючи ролі та значущість парамілітарних акторів, забезпечуваних Росією, та невійськових чинників, що вплинули на оперативно-тактичні негаразди української сторони в протистоянні з Росією на відносно обмеженому театрі воєнних дій.

Третій блок розглядає ситуацію в її економіко-соціальної своєрідності, акцентуючи увагу переважно на двосторонній специфіці торговельно-економічних та соціально-гуманітарних взаємин між учасниками аналізованих процесів.

Глава *“Western economic sanctions and East-West economic orientation of Russia”* / «Західні економічні санкції та російська економічна орієнтація Схід-Захід» (В. Попов) присвячена ключовій торговельно-економічній проблемі санкцій, що поступово набула не лише, а певною мірою і не так геоекономічної гостроти, як геополітичної значущості. Вона, з одного боку, спричинила та стимулювала зміну просторово-економічних орієнтацій Росії із Заходу на Схід, а з другого – стала також чинником послаблення геоекономічних позицій у загальних, зовнішніх та внутрішніх масштабах.

Глава *“Lost and forgotten”* / «Покинуті й забуті» (Є. Мальцева) розглядає регіонально-політичну динаміку розвитку української кризи в контексті проблемності взаємного сприйняття акторів за лінією «центр-регіон», що має глибоке історико-культурне та економіко-соціальне коріння. Саме це сприяло внутрішньому розвитку та зовнішньому використанню (а в окремих випадках – і штучному інспіруванню) відповідних сепаратистських настроїв.

Четвертий блок розглядає ситуацію в її інформаційно-психологічній специфіці.

Глава *“Setting the tone”* / «Задаючи тон» (Дж. Л. Блек) присвячена принципово значущій тематиці введення в оману та дезінформації, – і такі технології стають дедалі більш значущими у сучасній «гібридній війні». Відповідно саме медіа-інформаційний фронт набуває принципового значення для нової «холодної війни», що логічно аргументовано та на конкретних прикладах ілюстровано в цій главі (в термінах навішування ярликів та похідних інтер-

претацій у медіа відповідно всіх трьох сторін політико-пропагандистського протистояння).

Логічним змістовним продовженням попередньої стала глава “*Shaping new narratives*” / «Розбудова нових наративів» (І. Курілла). Вона розглядає медіа-інформаційну проблему в її зовнішньому, широкому метаінтерпретаційному вимірі, використовуючи відповідні періодизовані моделі ключових наративів. Унаслідок цього вимальовується доволі цілісна картина створення та розвитку конфлікту відповідних ідеологем, які поступово стають додатковим (а в чомусь саме ключовим) каталізатором політико-соціального протистояння, інспірованого «Майданом», що надалі було переосмислено (у термінах внутрішньої державно-ідеологічної інтерпретації) як «Революція гідности».

Глава “*German attitudes towards Russia*” / «Німецьке ставлення щодо Росії» (Т. Нігус) бачиться передусім як прикладний огляд медіа-соціальної специфіки сьогоденної «холодної війни», де саме інформаційно-комунікаційний простір перетворюється на ключовий фронт геостратегічного протистояння. Особливу значущість доробку надає зведення обробленої інформації в тематичні таблиці й динамічні графіки.

Глава “*The Maidan massacre in Ukraine*” «Майданна різанина в Україні» (І. Качановські) є багато в чому підсумковою, це доволі критичний блок, у якому є намагання поєднати вивчення ситуації зсередини і ззовні. Відповідно його автор розглядає події на українському Майдані передусім у термінах національної трагедії, яка також має як свої зовнішні виміри, так і навіть «чужі» (у термінах впливу на специфіку відносин незадіяних безпосередньо учасників) наслідки.

Глава “*Concluding remarks*” «Прикінцеві зауваження» (Дж. Л. Блек) розглядає проблематику української кризи в термінах міжнародно-політичної конфліктології, у значній прив'язці до загальної специфіки конфліктогенності сучасного міжнародного простору, де Крим є вкрай значущим, проте не єдиним територіальним вузлом геостратегічних протиріч. Окреслюючи ситуацію в Україні в доволі неоднозначних термінах «громадянської війни» (попри те, що подібна інтерпретація бачиться нам дещо короткозорою, вона цілком має право на існування, використання та подальше функціонування), автор блоку оновлює тлумачення класичних категорій «залізна завіса» і т. п. стосовно нинішніх реалій глобального геостратегічного протистояння, яке справді може бути інтерпретовано саме в термінах «холодної війни».

Не маємо сумнівів, що ця монографія буде цікавою та корисною вдумливому читачеві, який знайде в книжці як варіанти відповідей на чимало проблемних питань, так і стимул для подальших теоретичних рефлексій, а можливо, навіть практичних дій, – безумовно, спрямованих на те, щоби запобігти переходу нової холодної війни у свою «гарячу» форму.